

I. Право на справедливий суд і судові парадигми в захисті основоположних прав

DOI: 10.33498/Юшч-2025-10-019

Оксана Щербанюк

докторка юридичних наук, професорка,
професорка Вільнюського університету,
завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1307-2535>
oksanashcherbanyuk7@gmail.com

Лаура Бзова

PhD, доцентка, асистентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3143-4904>
l.bzova@chnu.edu.ua

УДК 341.645.5

ДОМІНАНТНІ ПАРАДИГМИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У СПРАВАХ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ І ПРАВА У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА СУДУ ЄС

АНОТАЦІЯ. Європейська система захисту основоположних прав ґрунтована на ключових засадах, а саме Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конвенції з прав людини, створеної Радою Європи, та забезпечує широкі регіональні рамки для захисту прав людини. 2025 рік знаменує 25-ту річницю проголошення Хартії. Це дає можливість підвищити обізнаність про захист, який вона пропонує людям у ЄС, та глибше замислитися над забезпеченням основоположних прав у Співдружності.

Розвиток захисту прав людини в рамках ЄС розглядається в контексті “конституціоналізації” *acquis* і посилення на договори як конституційні хартії ЄС. Дослідження основних моделей судового розгляду у справах про основоположні свободи та права у практиці ЄСПЛ та Суду ЄС дало можливість з’ясувати їхню специфіку та розкрити роль ЄСПЛ та Суду ЄС у їхньому захисті. Установлено, що спільним у моделях судового розгляду ЄСПЛ та Суду ЄС є застосування балансування, яке відображає глибоко вкорінені суспільні уподобання щодо певних цінностей, закріплених у основних документах про основоположні права.

Виклики, з якими стикається Суд ЄС у випадках конфліктів між основоположними свободами і правами, не є особливими. Більшість проблем можна вирішити двома способами: по-перше, можна удосконалити аргументацію Суду, а по-друге, законодавство може підвищити передбачуваність.

© Оксана Щербанюк, Лаура Бзова, 2025

Ключові слова: основоположні права; основоположні свободи; права людини; моделі судового розгляду; судова практика; ЄСПЛ; Суд ЄС; принцип пропорційності; балансування цінностей; правнича аргументація.

Осінь 2024 р. ознаменувала початок нового законодавчого мандата для Європейського Парламенту та Європейської Комісії. Новий комісар з питань демократії, правосуддя, верховенства права та захисту прав споживачів Майкл Макграт узяв на себе кілька зобов'язань перед Європейським Парламентом щодо Хартії. Дійсно, у 2024 р. Європейська Комісія продовжувала порушувати провадження про порушення у випадках, коли було виявлено порушення Хартії, відповідно до своїх зобов'язань щодо цього, взятих на себе за стратегією Хартії. Вона розпочала провадження про порушення до Суду ЄС проти Естонії та Угорщини за порушення Хартії¹.

Хартія основоположних прав ЄС² і права людини, зокрема ті, що визнані в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³ (далі – ЄКПЛ, Конвенція), є взаємозв'язаними, але окремими правовими рамками для захисту прав у Європі.

Хартія тлумачиться узгоджено з конституційними традиціями держав – членів ЄС. Конвенція, у тлумаченні ЄСПЛ, слугує подвійній меті: повага до плюралізму суспільного вибору, що характеризує різні політичні утворення, і водночас забезпечення мінімального рівня захисту, який реагує на зміни. У наднаціональній сфері поява дискурсу про основоположні права може потребувати запровадження єдиного стандарту в захисті основоположних прав. Натепер існує конвергенція між ЄСПЛ і Судом ЄС у глобальному масштабі, зокрема у сфері процесуальних прав чи незалежності судової влади, також породжує деякі відмінності, які не слід применшувати, враховуючи їхній вплив на відповідні рівні захисту в кількох важливих сферах. Саме цілісний підхід уможливило європейським законодавцям і судовим юристам, залишаючись у межах власної компетенції, дивитися за межі своїх відповідних правових систем і забезпечувати максимальну сумісність між співіснуючими джерелами основоположних прав, що сприятиме національним суддям виконувати своє складне завдання одночасного застосування цих джерел і тим самим забезпечить судовий діалог. Варто погодитись з професором Йоханом Каллевартом, заступником секретаря Великої Палати ЄСПЛ, 'порушення Конвенції, виявлене в цій судовій практиці, є результатом лише сумлінного застосування права ЄС, як у справах *Bivolariu та Moldovan проти Франції* або *Šneersona та Campanella проти Італії*, а й

¹ European Union Agency for Fundamental Rights. Fundamental rights report 2025 (Publications Office of the European Union 2025) <https://data.europa.eu/doi/10.2811/7015893>.

² Charter of Fundamental Rights of the European Union <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>> (accessed 27.10.2025).

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 27.10.2025).

недоліків у застосуванні прав ЄС, як у справах *Veres проти Іспанії* або *Spasov проти Румунії*⁴.

1. Моделі судового розгляду справ з прав людини ЄСПЛ

‘У нашому глобалізованому світі системи та набори правил вступають у відносини одні з одними’⁵. Ці відносини встановлюються спонтанно, найчастіше під час судових розглядів, без будь-яких установлених правил, що регулюють функціонування відносин між наборами правил. Вивчення відносин між двома європейськими організаціями, Радою Європи та ЄС, становить труднощі регулярного пошуку балансу між політикою і правом, іншими словами, між прийняттям рішень та застосуванням правила. У п. 103 рішення ЄСПЛ *Bivolaru та Moldovan проти Франції* ЄСПЛ чітко вказав, що:

якщо їм пред’явлено серйозну й обґрунтовану скаргу, яка стверджує про явний недолік у захисті права, гарантованого Конвенцією, який не може бути виправлений правом ЄС, вони не можуть утриматися від розгляду цієї скарги лише на тій підставі, що вони застосовують право ЄС (там само, п. 116). У таких випадках вони повинні читати та застосовувати норми права ЄС відповідно до Конвенції⁶.

Це вказує на встановлення мінімального стандарту, згідно з яким договірні держави “повинні читати та застосовувати норми права ЄС відповідно до Конвенції”. Згідно зі ст. 52(3) Хартії основоположних прав ЄС, ‘оскільки ця Хартія містить права, що відповідають правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, значення та обсяг цих прав є такими ж, як і ті, що встановлені Конвенцією. Це положення не перешкоджає праву Союзу надавати ширший захист’⁷.

Аналіз практики ЄСПЛ дає змогу виділити дві домінантні парадигми, а саме моделі судового розгляду справ з прав людини, що базується на правах та аналізу пропорційності.

Модель судового розгляду, що базується на правах, тісно пов’язана з Р. Дворкіним і його концептуалізацією прав як козирів. Р. Дворкін створив свою модель у опозиції до ідеї балансування. Для Р. Дворкіна, якщо хтось має право, то втручання уряду має бути неправильним, навіть якщо він вважає, що це в загальних інтересах, бо інакше саме існування прав буде поставлено під загрозу. Крім того, рішення про скасування права повинно поважати гідність і рівність кожного члена суспільства, а не ґрунтуватися на утилітарному розрахунку більшості та меншин. На цій підставі Двор-

⁴ J Callewaert, ‘The interplay between the European Convention on Human Rights and the EU-Charter of Fundamental Rights’ (HELP Course launch, Strasbourg, 13 November 2023) <<https://johan-callewaert.eu/wp-content/uploads/2023/11/Interplay-between-ECHR-and-EU-Charter-HELP-Strasbourg-13.11.2023.pdf>> (accessed 27.10.2025).

⁵ H Fulchiron, ‘Interactions entre systèmes ou ensembles normatifs et “dynamique des norms”’ [2017] 2 RTDCiv. Revue trimestrielle de droit civil 271.

⁶ *Bivolaru and Moldovan v. France*. Apps 40324/16, 12623/17. European Court of Human Rights. Judgment. 25 March 2021 <<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-209069>> (accessed 27.10.2025).

⁷ Charter of Fundamental Rights of the European Union (n 2).

кін виступав за теорію судового розгляду, згідно з якою суди є “форумом принципу” для визначення прав особистості⁸. З цієї точки зору, “обов’язок судді залишається з’ясувати, які права мають сторони”, а сторони в судовій справі мають право на “найкраще судження” судді щодо того, які їхні права. Відповідно до тези “однієї правильної відповіді” Р. Дворкін вважав, що всі судові справи передбачають пошук найкращого тлумачення, яке відповідає закону та виправдовує його⁹.

На думку Дж. Летсаса, ЄКПЛ закріплює права як ліберальні егалітарні принципи, які повинні поширюватися однаково на всіх європейців і захищати від моралістичних чи патерналістських обмежень свободи¹⁰. Такий аргумент не може бути законною причиною для втручання у право заявника і має бути повністю заблокований, а не збалансований з цим правом. У сенсі “блокування причин” права є “абсолютними” та “не підлягають зважуванню”, оскільки ніколи не може бути виправданим обмеження чиеїсь свободи з таких неприпустимих підстав. “Коли ці причини наявні, зважування є морально недоречним”; навпаки, коли цих причин немає, “ми повинні сказати, що у нас спочатку не було права”. Дж. Летсас вважає, що судді повинні дотримуватися принципу законності, закладеного в ЄСПЛ, щоб визначити, якими є ці права. Той факт, що Конвенція є міжнародним договором, не повинен мати значення щодо характеру та обсягу прав людини. Якщо держави-члени мають юридичне зобов’язання не діяти з порушенням Конвенції, то ‘жодне правове твердження не є істинним як питання внутрішнього права, якщо воно не сумісне з ЄСПЛ’. Це означає, що ‘умови істинності правових пропозицій <...> [не] змінюються, коли справа переходить з нижчих судів до вищих’. Розгляд справи за Конвенцією, на думку Дж. Летсаса, є ‘питанням послідовного застосування моральних принципів, що лежать в основі прав [Конвенції] <...>’, і Суд має “остаточне право” вирішувати, чи порушила держава ці принципи. З цієї точки зору, ‘єдине питання полягає в тому, чи правильно вони розуміють ці моральні принципи’¹¹.

Деяку іншу позицію обстоює С. Грір, який розуміє ЄСПЛ у конституційних термінах. На його думку, ‘основна функція Європейського суду з прав людини полягає в забезпеченні того, щоб адміністративні та судові процеси в державах-членах ефективно відповідали стандартам загальноєвропейської Конвенції (“конституційне правосуддя”), а не в прагненні забезпечити кожного заявника, який на це заслуговує, засобом правового захисту від порушення Конвенції (“індивідуальне правосуддя”)¹². С. Грір звів різні прин-

⁸ R Dworkin, *A Matter of Principle* (Harvard University Press 1985) 33–71 <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pncpxk.5>.

⁹ R Dworkin, *Law’s empire* (Harvard University Press 1986).

¹⁰ G Letsas, *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights* (Oxford, 2007; online edn, Oxford Academic, 1 Jan. 2009).

¹¹ G Letsas (n 10).

¹² S Greer, ‘Constitutionalizing Adjudication under the European Convention on Human Rights’ [2003] 23(3) *Oxford Journal of Legal Studies* 405–433.

ципи тлумачення до трьох основних конституційних принципів. По-перше, принцип “прав” стверджує, що права, гарантовані Конвенцією, повинні захищатися судами як національними, так і європейськими за допомогою права. По-друге, принцип “демократії” стверджує, що колективні блага та інтереси повинні захищатися несудовими, демократично підзвітними державними органами. Нарешті, по-третє, при визначенні співвідношення між першими двома принципами права, як правило, їм слід надавати більшої ваги, ніж колективним благам.

Якщо один полюс судового розгляду справ з прав людини зосереджений на правах, то інший полюс зосереджений на пропорційності. Справді, ми, здається, живемо в глобальну “епоху балансування”¹³. Існують різні тлумачення аналізу пропорційності, але з юридичної точки зору найвпливовішим є погляд Р. Алексі¹⁴. Центральне твердження Р. Алексі полягає в тому, що незалежно від їх більш-менш точного формулювання основні конституційні права насправді є принципами. За Р. Алексі, принципи – це норми, які вимагають, щоб щось було реалізовано максимально можливою мірою. Правила, з іншого боку, вимагають застосування “все або нічого”. Принципи можуть бути задоволені різною мірою; і щоразу, коли принципи суперечать один одному, ситуація вирішується не шляхом визнання одного недійсним, а шляхом установаження того, який з них “важить більше” у конкретному випадку.

На думку М. Клатта і М. Майстра, формула ваги Алексі є ‘формальним інструментом, який уможливує чітко визначити вивідну структуру принципів балансування, так само як логічні інструменти дають змогу чітко визначити вивідну структуру підпорядкування відповідно до юридичного силлогізму’. Крім того, ця модель ‘пропонує раціональну структуру для аргументації у справах про права людини’. Враховуючи, що ‘всі конфліктуючі інтереси враховуються чітко та відкрито’, ‘структура тесту на пропорційність, належним чином виконана, може підвищити раціональність юридичного обґрунтування’¹⁵. Іншими словами, тест на пропорційність може посилити аналітичну точність судової практики ЄСПЛ.

Як влучно зазначив М. Антакі, ‘судді не “мають” терезів; вони є терезами, і те, як вони калібрують себе, визначає вагу речей’¹⁶. Судді роблять більше, ніж просто аналізують аргументи інших, перевіряють на помилки та розподіляють справи за чіткими категоріями. Уникнення формальної жорсткості “моделі прав” не повинно означати потрапляння у формалізм галочок. Останнє є спільним для всіх форм аналізу пропорційності. Однак

¹³ R M Cover, ‘The Supreme Court, 1982 Term’ [1983] 97(1) Harvard Law Review 1–306 <https://doi.org/10.2307/1340787>.

¹⁴ R Alexy, *A theory of constitutional rights* (Julian Rivers trans, Oxford Univ. Press 2002).

¹⁵ M Klatt, M Meister, *The constitutional structure of proportionality* (Oxford University Press 2012).

¹⁶ M Antaki, ‘The Rationalism of Proportionality’s Culture of Justification’, In: Huscroft G, Miller B W, Webber G (eds), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning* (Cambridge University Press 2014) 284–308.

цей тест є серйозно неповним, оскільки немає місця для розгляду того типу демократичного суспільства, яке передбачається. Дійсно, при оцінці того, чи є це втручання “необхідним у демократичному суспільстві”.

Отже, дві основні моделі розуміння судового розгляду справ з прав людини мають суттєві недоліки: з одного боку, модель, що ґрунтується на правах, не враховує інституційного контексту, у якому множинність нормативних точок зору передбачає врахування конкретних випадків; з іншого – модель пропорційності не враховує ретельно оціночного характеру рішень, включаючи занепокоєння щодо демократичного суспільства, що виникають у результаті рішення.

У зв’язку з цим варто розкрити цілісну оцінку справи. Незважаючи на роль сторін у забезпеченні юридичної визначеності окремих позовів, Суд прагне зрозуміти кожну справу “в цілому”, не обмежену жорсткими доктринальними категоріями та формальними стандартами. Суд приділяє порівняно мало уваги точному формулюванню статей ЄСПЛ, її підготовчим матеріалам і початковому наміру підписантів, оскільки добре відомо, що “Конвенція є живим інструментом, який має тлумачитися у світлі сучасних умов та ідей, що панують у демократичних державах сьогодні”¹⁷. Відповідно Суд віддає перевагу тлумаченням, які роблять захист Конвенції “практичним та ефективним”, а не “теоретичним та ілюзорним”. Знову ж таки, основна мета полягає в тому, щоб дозволити повне обговорення питання без юридичних перешкод.

Нарешті, цілісний підхід Суду тісно пов’язаний зі стандартом перегляду. Перша справа, в якій обговорювався стандарт перегляду, – справа Гендісайда 1976 р., стосувалася засудження видавця, який порушив англійський Закон про непристойні публікації 1959 р. Хоча пан Гендісайд стверджував про порушення його права на свободу вираження поглядів за ст. 10, юрисдикційні дебати полягали в тому, чи повинен ЄСПЛ просто переглянути обґрунтованість рішення, чи він повинен розглядати суть первісної справи у світлі ЄСПЛ. Комісія висловила дві попередні думки. Перша вважала, що Суд повинен лише переконатися, що англійські суди діяли обґрунтовано, добросовісно та в межах своєї свободи розсуду; друга думка полягала в тому, що завданням Суду було не переглядати судові провадження, а конкретну справу безпосередньо у світлі Конвенції і нічого, крім Конвенції¹⁸.

Аргументи ЄСПЛ перемежуються з аргументами національних суб’єктів, які говорять “своїми власними голосами”. Тому цілісне розуміння справи також передбачає читання висновку загалом, оскільки наратив дає змогу

¹⁷ Bayatyan v. Armenia. App 23459/03. European Court of Human Rights. Judgment. July 7, 2011 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>> (accessed 27.10.2025).

¹⁸ Handyside v. United Kingdom. App 5493/72. European Court of Human Rights. Judgment. Dec. 7, 1976 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>> (accessed 27.10.2025).

читачам, не менше ніж Суду, робити власні висновки на основі “різних наявних даних”¹⁹.

У знаковому рішенні 2008 р. у справі *Демір і Байкара проти Туреччини* ‘Суд ніколи не розглядав положення Конвенції як єдину систему відліку для тлумачення прав і свобод, закріплених у ній’²⁰. Підтверджуючи право працівників брати участь у колективних переговорах, ЄСПЛ посилався на низку матеріалів, включаючи необов’язкові документи, такі як рекомендації Парламентської Асамблеї та Комітету Міністрів, норми, що виходять від органів без представницьких функцій (наприклад, Венеційської Комісії), та документи міжнародного права, включаючи Європейську соціальну хартію, яку держава-відповідач навіть не ратифікувала.

Незважаючи на припущення про автономію ЄСПЛ у моделі, що ґрунтується на правах, ЄСПЛ наголосив, що ‘визначаючи значення термінів і понять у тексті Конвенції, Суд може і повинен враховувати елементи <...> інші, ніж Конвенція, та тлумачення таких елементів компетентними органами’²¹. Це означає, що замість того, щоб сприймати Конвенцію як квазіконституційний текст для самостійного читання, ЄСПЛ ставить її в діалог із системою норм, практик і тлумачень, норм міжнародних договорів та документів, матеріалів з порівняльного права, а також інших необов’язкових норм.

2. Моделі судового розгляду Суду ЄС при вирішенні конфліктів між основоположними свободами і правами

В аспекті питання конфліктів між основоположними свободами і правами роль основоположних прав є багатогранною, що зумовлено низкою причин. По-перше, у прецедентному праві Суду Європейського Союзу основоположні права з’являлися на рівні обґрунтування, коли держава-член бажала відступити від будь-якої з основоположних свобод. Будь-яке відступлення від основоположних свобод має відповідати основоположним правам²². У цій функції основоположні права сприяють ефективності основоположних свобод, оскільки необхідне дотримання основоположних прав зменшує кількість випадків, коли від основоположних свобод може бути відступлено. По-друге, пізніше виникло кілька випадків, коли забезпечення дотримання основоположних прав призвело до обмеження основоположних свобод і навпаки²³. Це протилежна тенденція до першої. Тут основоположні права обмежують основоположні свободи, і вони дають певну свободу дій для тих

¹⁹ D. H. and Others. v. Czech Republic. App 57325/00. European Court of Human Rights. Judgment. Nov. 13, 2009. <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83256>> (accessed 27.10.2025).

²⁰ Demir and Baykara v. Turkey. App 34503/97. European Court of Human Rights. Judgment. Nov. 12, 2008 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89558>> (accessed 27.10.2025).

²¹ Bayatyan v. Armenia (n 17).

²² Case C-260/89. Judgment of the Court of 18 June 1991 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61989CJ0260>> (accessed 27.10.2025).

²³ Case C-112/00. Judgment of the Court of 12 June 2003 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62000CJ0112>> (accessed 27.10.2025).

держав-членів і приватних осіб, які покладаються на основоположні права проти основоположних свобод.

Права людини відіграють роль легітимації в будь-якій правовій системі. Однак не тільки визнання прав людини може сприяти легітимності соціальної системи, а й те, як суди вирішують конфлікти між різними правами, може збільшити або зменшити цю легітимність. Це висуває на перший план правову аргументацію судових органів. У будь-якій правовій культурі судові міркування, що містяться в рішеннях, повинні мати переконливу силу, щоб забезпечити прийняття відповідними сторонами та суспільством.

Тлумачачи право ЄС, Суд спирається на лінгвістичні, контекстуальні, порівняльні та телеологічні методи тлумачення²⁴. Більше того, принципи, такі як тест на пропорційність, забезпечують формальну основу, за допомогою якої Суд може дотримуватися юридичних міркувань, а не політичних чи моральних міркувань. Винесення обґрунтованого рішення може бути особливо складним, якщо суд має розглядати конфлікт між різними правами. З цієї точки зору рішення Суду були предметом різкої критики з різних причин. По-перше, стверджувалося, що Суд не трактує основоположні свободи та основоположні права як рівні, а надає автоматичний пріоритет основоположним свободам. У співвідношенні між основоположними свободами та правами основоположні просто розглядаються як винятки з основоположних свобод, і захист основоположних прав може виправдати обмеження основоположних свобод. По-друге, часто ставилося під сумнів те, чи є його метод балансування, заснований на тесті пропорційності, достатньо передбачуваним. По-третє, Суд інколи критикували за недостатню чутливість до певних неекономічних цінностей, таких як соціальні права. Часто ці особливості судового мислення Суду правосуддя пояснювалися економічно орієнтованою телеологією інтеграції ЄС або необхідністю застосовувати методологію, що використовується Судом у справах щодо права внутрішнього ринку. Звичайно, практика Суду щодо внутрішнього ринку зосереджена на основоположних свободах, які головним чином сприяють економічній інтеграції.

У дискурсі Суду ЄС є визначна константа: твердження, що право ЄС становить правовий порядок або систему. Для Суду це аргумент, який дає йому змогу виправдати багато своїх рішень, включаючи деякі з найважливіших.

Вражає повторюваність цього аргументу: Суд ЄС використовує його як в основоположних рішеннях своєї практики, так і в новіших, як у своїх рішеннях, так і у висновках. Отже, як для Суду 1963 р., так і для Суду 2014 р. право ЄС все ще формує “новий правовий порядок”²⁵.

²⁴ L N Brown, T Kennedy, *The Court of Justice of the European Communities* (Sweet & Maxwell 1994) 299.

²⁵ Case 26-62. Judgment of the Court of 5 February 1963 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61962CJ0026>> (accessed 27.10.2025).

Практика Суду сприяла рецепції основоположних прав у системі права ЄС і таким чином призвела до потенційного конфлікту між основоположними правами та основоположними свободами. У низці справ Суду довелося тлумачити взаємозв'язок між основоположними свободами та основоположними правами.

Вирішення конфліктів основоположних свобод і основоположних прав є непростим завданням. Вони мають певні схожі риси, але також мають відмінні характеристики²⁶. Основоположні свободи, а також основоположні права мають конституційний статус у правовій системі ЄС²⁷. Основоположні свободи базуються на положеннях Договору про функціонування Європейського Союзу²⁸ (далі – ДФЄС), тоді як основоположні права закріплені Хартією основоположних прав. Хартію можна тлумачити як таку, що надає ранг “основоположного права” основам свободи, тією мірою, якою вона включає право громадян Союзу “вільно пересуватися та проживати на території держав-членів” та свободу підприємницької діяльності. З практики Суду ЄС випливає, що обидва вони вважаються принципами права ЄС та є основоположними²⁹. Незважаючи на свій основоположний характер, жоден із них не є абсолютним: вони можуть бути обмежені.

Тим не менш, між ними також є деякі відмінності. Основоположні свободи обмежуються ситуаціями, пов'язаними з внутрішнім ринком, і передбачають наявність транскордонного елементу. Навпаки, і загалом, основоположні права мають ширшу сферу застосування та застосовуються також у суто внутрішніх ситуаціях. Однак у контексті права ЄС застосування основоположних прав є більш обмеженим.

Ні договори, ні Хартія прямо не розглядають питання ієрархічного зв'язку між основоположними свободами та основоположними правами. Хоча більшість авторів обстоюють еквівалентність основоположних свобод і основоположних прав³⁰, практика Суду ЄС демонструє інший підхід, принаймні у формальній площині. У справі *Schmidberger* суд, що звернувся з проханням, прямо запитав, чи мають положення про вільний рух товарів перевагу над основоположними правами, про які йдеться у справі, а саме свободою вираження поглядів та свободою зібрань³¹. Суд не дав чіткої відповіді на це питання щодо ієрархії щодо основоположних свобод і основоположних прав.

²⁶ V Skouris, 'Fundamental Rights and Fundamental Freedoms: The Challenge of Striking a Delicate Balance' [2006] 17(2) European Business Law Review 233.

²⁷ R Lane, 'The Internal Market and the Individual', in N N Shuibhne (ed), *Regulating the Internal Market* (Elgar 2006) 258.

²⁸ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text> (дата звернення 27.10.2025).

²⁹ Case C-265/95. Judgment of the Court of 9 December 1997. paras 24 and 27 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:61995CJ0265>> (accessed 27.10.2025).

³⁰ J Laffranque (ed), *The Protection of Fundamental Rights Post-Lisbon. The Interaction between the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the European Convention on Human Rights and National Constitutions: Reports of the XXV FIDE Congress Tallinn 2012. Vol. 1.* (Tartu University Press 2012) 200.

³¹ Case C-112/00 (n 23).

Незважаючи на це, підхід Суду до ієрархії між основоположними свободами і основоположними правами може бути розшифрований з його рішень.

У більшості рішень, де Суд ЄС порівнював основоположні права з основоположними свободами, основоположні права розглядались як винятки, які можуть виправдати обмеження основоположних свобод. Основоположні права зазвичай розглядаються як складова публічної політики, прямо згаданий відступ у ДФЄС, або як переважні причини в суспільних інтересах, тобто винятки, розроблені Судом, які можуть виправдати обмеження основоположних свобод. Це означає, що основоположні свободи ієрархічно вищі за основоположні права.

У першій лінії справ аргументи щодо прав людини були пов'язані із захистом публічної політики. Людська гідність (у справі *Омега*)³² та принцип рівності (Зайн-Вітгенштейн)³³ захищалися, наприклад, як частина публічної політики. В інших рішеннях Суд ЄС розглядав основоположні права як переважні вимоги, пов'язані з суспільними інтересами. У рішенні *Familiapress*³⁴, що стосується австрійської заборони продажу газет, яка включала призові ігри, підтримку різноманітності преси та, отже, захист свободи слова, кваліфікувалися як “переважна вимога, що виправдовує обмеження вільного руху товарів”, тоді як у справі *UPC* Суд розглядав культурну політику та, через неї, свободу слова як “переважну вимогу, що стосується загальних інтересів”³⁵.

Обидва підходи дали змогу Суду ЄС використовувати свою звичайну схему розгляду, що застосовується у праві внутрішнього ринку: будь-яке обмеження основоположних свобод має бути виправданим або на основі прямого положення ДФЄС, або на основі винятку, розробленого в практиці Суду ЄС. Наслідком цього є те, що обмеження основоположних свобод, навіть на основі захисту основоположних прав, вважається незаконним. Це також означає, що основоположні свободи мають пріоритет над основоположними правами, хоча договори та Хартія не передбачають такої ієрархії між ними. Більше того, на практиці це означає, що особа, яка посилається на основоположні права проти застосування основоположної свободи, повинна нести тягар доказування³⁶.

Існує вузька сфера, де Суд чітко встановив ієрархію між правами. Суд встановив, що існують права, які не допускають жодних обмежень, такі як право на життя або заборона катувань і нелюдського чи такого, що прини-

³² Case C-36/02. Judgment of the Court of 14 October 2004 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62002CJ0036>> (accessed 27.10.2025).

³³ Case C-208/09. Judgment of the Court of 22 December 2010 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62009CJ0208>> (accessed 27.10.2025).

³⁴ Case C-368/95. Judgment of the Court of 26 June 1997 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61995CJ0368>> (accessed 27.10.2025).

³⁵ Case C-250/06. Judgment of the Court of 13 December 2007 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62006CJ0250>> (accessed 27.10.2025).

³⁶ S A Vries, ‘Balancing Fundamental Rights with Economic Freedoms According to the European Court of Justice’ [2013] 9(1) Utrecht Law Review 187.

жує гідність, поведження або покарання³⁷. Це означає, що право на життя або заборона катувань має пріоритет навіть над основоположними свободами. Тут існує ієрархічний зв'язок. Пріоритет цих прав здається очевидним. Однак можемо знайти випадки, коли існував потенційний конфлікт між цими необмеженими правами та основоположними свободами.

Заздалегідь визначений зв'язок між основоположними свободами та основоположними правами передбачає формальну оцінку колізії. Конфлікти між основоположними свободами та основоположними правами не обов'язково вирішуються на користь основоположних свобод. Тому предметна оцінка конкретної справи може призвести до того, що основоположні свободи повинні поступитися місцем основоположним правам.

Апріорний примат основоположних свобод має розглядатися у світлі методу балансування, що використовується Судом і національними судами. Суд не може уникнути суттєвої оцінки конфлікту між основоположними свободами та основоположними правами, незважаючи на формальний пріоритет основоположних свобод.

Тест на пропорційність широко використовується в конституційному судочинстві та судочинстві з прав людини як метод юридичного обґрунтування. Щодо конфліктів між основоположними свободами та основоположними правами, то спосіб тлумачення цього принципу дозволяє Суду ЄС надати перевагу або інтеграційному, або правозахисному тлумаченню.

Безсумнівно, тест на пропорційність зазвичай вважається відповідним інструментом для балансування між розбіжними інтересами та обґрунтуванням рішення. Використання тесту на пропорційність може забезпечити юридичне обґрунтування, яке гарантує, що рішення не є свавільним. Тим не менш, результат застосування тесту на пропорційність не завжди передбачуваний. Суд ЄС приймає рішення щодо пропорційності на основі фактів відповідної справи. Оскільки майже завжди можна розрізнити справи за фактами, перевірка на пропорційність надає суддям значний простір для маневру³⁸.

Висновки. Тож можемо стверджувати, що ЄСПЛ і Суд ЄС має подібні моделі судового розгляду справ у сфері прав людини з певними відмінностями. ЄСПЛ послідовно стверджує, що Конвенція є допоміжною щодо національних систем, які несуть основну відповідальність за захист прав людини. Своєю чергою в останні роки зростає кількість звернень до ЄСПЛ, що стосуються законодавства ЄС. Обидві системи судового захисту прав передбачають спільну відповідальність за дотримання авторитету та ефективності основоположних прав шляхом забезпечення правової ясності та гармонізації. Це своєю чергою передбачає не лише застосування методів пропорційності, перехресних посилань (діалогічної моделі), а й цілісного підходу.

³⁷ Case C-112/00 (n 23).

³⁸ G Beck, *The Legal Reasoning of the Court of Justice of the European Union* (Hart 2012) 324.

Суд ЄС застосовує право ЄС відповідно до Конвенції, яка в певних ситуаціях також вимагає дотримання права ЄС. На сьогодні є вагомі підстави переглянути думку про те, що справи, які стосуються (конфліктів) класичних основоположних прав, утворюють особливу категорію та заслуговують на спеціальну судову перевірку. Вибір судового методу та інтенсивність розгляду не повинні залежати виключно від питання, чи захищений індивідуальний інтерес ЄКПЛ або іншими національними чи міжнародними документами.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Alexy R, *A theory of constitutional rights* (Julian Rivers trans, Oxford Univ. Press 2002).
2. Beck G, *The Legal Reasoning of the Court of Justice of the European Union* (Hart 2012).
3. Brown L N, Kennedy T, *The Court of Justice of the European Communities* (Sweet & Maxwell 1994).
4. Dworkin R, *A Matter of Principle* (Harvard University Press 1985) 33–71 <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pncpxk.5>.
5. Dworkin R, *Law's empire* (Harvard University Press 1986).
6. Klatt M, Meister M, *The constitutional structure of proportionality* (Oxford University Press 2012).
7. Letsas G, *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights* (Oxford 2007).

Edited books

8. Antaki M, 'The Rationalism of Proportionality's Culture of Justification', In: Huscroft G, Miller B W, Webber G (eds), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning* (Cambridge University Press 2014) 284–308.
9. Laffranque J (ed), *The Protection of Fundamental Rights Post-Lisbon. The Interaction between the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the European Convention on Human Rights and National Constitutions: Reports of the XXV FIDE Congress Tallinn 2012. Vol. 1.* (Tartu University Press 2012).
10. Lane R, 'The Internal Market and the Individual', in N N Shuibhne (ed), *Regulating the Internal Market* (Elgar 2006) 258.

Journal articles

11. Cover R M, 'The Supreme Court, 1982 Term' [1983] 97(1) *Harvard Law Review* 1–306 <https://doi.org/10.2307/1340787>.
12. Fulchiron H, 'Interactions entre systèmes ou ensembles normatifs et "dynamique des norms"' [2017] 2 *RTDCiv. Revue trimestrielle de droit civil* 271.
13. Greer S, 'Constitutionalizing Adjudication under the European Convention on Human Rights' [2003] 23(3) *Oxford Journal of Legal Studies* 405–433.
14. Skouris V, 'Fundamental Rights and Fundamental Freedoms: The Challenge of Striking a Delicate Balance' [2006] 17(2) *European Business Law Review* 233.
15. Vries S A, 'Balancing Fundamental Rights with Economic Freedoms According to the European Court of Justice' [2013] 9(1) *Utrecht Law Review* 187.

Websites

16. Callewaert J, 'The interplay between the European Convention on Human Rights and the EU-Charter of Fundamental Rights' (HELP Course launch, Strasbourg, 13 November 2023) <<https://johan-callewaert.eu/wp-content/uploads/2023/11/Interplay-between-ECHR-and-EU-Charter-HELP-Strasbourg-13.11.2023.pdf>> (accessed 27.10.2025).
17. European Union Agency for Fundamental Rights. Fundamental rights report 2025 (Publications Office of the European Union 2025) <<https://data.europa.eu/doi/10.2811/7015893>> (accessed 27.10.2025).

Oksana Shcherbanyuk
Laura Bzova

DOMINANT PARADIGMS OF JUDICIAL REVIEW
IN CASES CONCERNING FUNDAMENTAL FREEDOMS
AND RIGHTS IN THE PRACTICE OF THE ECtHR
AND THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT. The European system for the protection of fundamental rights is built on key principles, namely the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the European Convention on Human Rights, established by the Council of Europe, and provides a broad regional framework for the protection of human rights. The year 2025 marks the 25th anniversary of the proclamation of the Charter. This provides an opportunity to raise awareness of the protection it offers to people in the EU and to think more deeply about ensuring fundamental rights in the EU.

The development of human rights protection within the EU is considered in the context of the "constitutionalization" of the *acquis* and references to the Treaties as constitutional charters of the EU. The study of the main models of judicial proceedings in cases of fundamental freedoms and rights in the practice of the ECtHR and the Court of Justice of the EU made it possible to find out their specifics and reveal the role of the ECtHR and the Court of Justice of the EU in their protection. It has been established that the common in the models of judicial proceedings of the ECtHR and the Court of Justice of the European Union is the use of balancing, which reflects deep-rooted public preferences for certain values enshrined in the main documents on fundamental rights.

The challenges faced by the Court of Justice of the EU in cases of conflicts between fundamental freedoms and fundamental rights are not special. Most of the problems can be solved in two ways: firstly, it is possible to improve the judicial reasoning of the Court, and secondly, the legislation can increase predictability

KEYWORDS: fundamental rights; fundamental freedoms; human rights; judicial models; judicial practice; ECtHR; Court of Justice; principle of proportionality; balancing of values; legal argumentation.